

વીર સંવત ૨૪૮૨, મહા સુદ ૧૨, બુધવાર
તા. ૨-૨-૧૯૬૬, ગાથા ૪, પ. પ્રવચન નંબર-૧૫

‘દૌલતરામજી’ કૃત (‘છ ઢાળા’ની ત્રીજી ઢાળની) ચોથી ગાથાનો ભાવાર્થ છે. અધિકાર શું ચાલે છે ? કે, આ આત્મા શરીર અને પુણ્ય-પાપના રાગથી ભિન્ન (છે), એવા આત્માની શ્રદ્ધા-નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન થાય એને આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો નવ તત્ત્વના ભેદવાળો વિષય એને શ્રદ્ધામાં હોય છે. પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભભાવથી અને કર્મ, શરીરથી રહિત નિશ્ચય આત્માનું ભાન થાય. પરદ્રવ્યથી ભિન્ન એમાં એ બધું આવી ગયું. આત્મા શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ આનંદની અંતર દૃષ્ટિ અનુભવની થાય એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-સાચું સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. એને આ સાત તત્ત્વના ભેદવાળી શ્રદ્ધા (હોય છે) એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. આ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા ચાલે છે.

ભાવાર્થ :- ‘જીવ (આત્મા) ત્રણ પ્રકારના છે. (૧) બહિરાત્મા, (૨) અંતરાત્મા, (૩) પરમાત્મા.’ આ વ્યવહાર સમકિતના વિષયની વાત ચાલે છે. વ્યવહાર સમકિતમાં બહિરાત્મા કેવો હોય એને બરાબર જાણવો જોઈએ. શરીર અને રાગને પોતાનું સ્વરૂપ માને તે બહિરાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની છે, તેને તે રીતે જાણવો જોઈએ. પછી આગળ કહેશે, એવું બહિરાત્મ સ્વરૂપ જાણી, અને જાણીને હેય કરવું જોઈએ. સમજાય છે કાંઈ ? જે કોઈ શરીરની ક્રિયાને આત્મા માને, રાગ દયા, દાન, વ્રતાદિના શુભાશુભભાવને આત્મા માને એણે જડને, વિકારીને જ આત્મા માન્યો છે. એ બહિરાત્મબુદ્ધિ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. એ મિથ્યાદૃષ્ટિના ભાવને જાણીને તજવા. એમ આગળ આવશે. એને જાણીને બહિરાત્મભાવ છોડવો.

અંતરાત્મા અને પરમાત્મા. જેમ આ શરીર અને આત્માને એક માને તે બહિરાત્મા (છે). ‘તેને અવિવેકી અથવા મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ કહે છે.’ તત્ત્વમૂઢા કહ્યું હતું ને ? જેને આત્મા આનંદ સ્વરૂપ જ્ઞાન (છે), રાગાદિ દુઃખરૂપ, શરીરાદિ પરરૂપ (છે) એવું જેને

અંતરમાં ભાન નથી અને પરને પોતાનું સ્વરૂપ માને છે તેને બહિરાત્મા કહે છે.

‘શરીર અને આત્માને પોતાના ભેદવિજ્ઞાનથી જુદા જુદા માને...’ પોતાનો આત્મસ્વભાવ શુદ્ધ પરમ આનંદ છે, પુણ્ય-પાપના ભાવ વિકાર છે, કર્મ, શરીર એ અજીવ જડ છે. એમ જડથી, વિકારથી આત્માને જુદો અનુભવે, જુદા જાણે એને અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ ? એ ‘અંતરાત્માના ત્રણ ભેદ છે;...’ એ અંતરાત્માના ત્રણ પ્રકાર છે. ‘ઉત્તમ-મધ્યમ-જઘન્ય. તેમાં અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહ રહિત...’ તદ્દન દ્વિગંબર હોય. જેને બાહ્ય વસ્ત્રાદિનો કંઈપણ પરિગ્રહ ન હોય, અભ્યંતર પરિગ્રહ પણ હોય નહિ. અહીં સાતમા ગુણસ્થાનથી વાત છે. શુદ્ધઉપયોગ લીધા છે ને ?

મુનિ સાતમે ગુણસ્થાને છે એને અહીંયાં ઉત્તમ અંતરાત્મામાં ગણવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? અને જે મુનિ છઠ્ઠે ગુણસ્થાને આત્મધ્યાની-જ્ઞાની હોય પણ હજી શુભઉપયોગવાળો હોય, એને મધ્યમ અંતરાત્મા કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ ? એમ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિએ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં આવા તત્ત્વોને બરાબર જાણવા જોઈએ. સમજાણું કાંઈ ? હું ?

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર તત્ત્વો એકલા જાણવા ...?

ઉત્તર :- એકલો વ્યવહાર મીડાં કહેવાય. નિશ્ચય આત્મા અંતરાત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ રાગ વિના, એના અંતર નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન વિના એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. (એમ કહે છે કે), વ્યવહાર સમ્યગ્દષ્ટિને જઘન્ય કહેવાય કે નહિ ?

આત્મા અંતર નિરાકુળ આનંદસ્વરૂપની સત્તાનો સ્વભાવ એટલે કે કર્મ, શરીર તે અજીવ છે તેનાથી જુદો અને પુણ્ય-પાપના ભાવ આસ્રવભાવ છે એનાથી સ્વભાવ જુદો (છે). અજીવથી જીવતત્ત્વ જુદું અને વિકારીભાવથી એનો શુદ્ધ સ્વભાવ જુદો (છે). એમ અંતરાત્મામાં અંતર દષ્ટિ, નિર્વિકલ્પ અનુભવજ્ઞાનમાં થયા વિના એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, સાચું સમ્યગ્દર્શન હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ? અને સાચા સમ્યગ્દર્શન વિના એને વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહિ. સાચામાં (નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત) વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનવાળો અંતરાત્માને (અર્થાત્) બાહ્ય(અંતર) પરિગ્રહ રહિત શુદ્ધઉપયોગી જીવ છે એને ઉત્તમ અંતરાત્મા (માને છે). વ્યવહાર સમકિતી નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ સહિત

આવાને-શુદ્ધઉપયોગી જીવને ઉત્તમ અંતરાત્મા માને છે. સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- કોને ? વ્યવહાર હોય નહિ પછી પ્રશ્ન ક્યાં ? જઘન્ય, મધ્યમ વ્યવહારની વાત જ નથી.

અહીં તો આત્માના શુદ્ધ ભાનપૂર્વકના ત્રણ પ્રકાર છે. વ્યવહાર સમકિતવાળો એમ માને. વ્યવહાર સમકિત (સહિત) નિશ્ચય સમકિત તો છે. વ્યવહારમાં માને છે તો શું વાંધો છે ? એમ ઇ કહે છે. પણ વ્યવહારમાં માને શું ? પરનું. પરના સ્વરૂપને વ્યવહારમાં માને શું ? કે, જેને શુદ્ધઉપયોગરૂપી આત્મધ્યાન, જ્ઞાન વર્તે છે એને એ મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહારે પરદ્રવ્ય છે એટલે એને માને. સમજાણું કાંઈ ?

‘અંતરંગ અને બહિરંગ એ બન્ને પ્રકારના પરિગ્રહથી રહિત...’ અંતર આત્મામાં ત્રણ કષાયનો અભાવ અને આત્માનું ધ્યાન, આનંદ જેને પ્રગટ્યા છે. બહારમાં વસ્ત્રનો તાણો, ધાગો પણ નથી. એવા ‘સાતમાથી બારમા ગુણસ્થાનમાં વર્તતા શુદ્ધ-ઉપયોગી અને...’ આત્મધ્યાનમાં મસ્ત છે, અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવમાં (મસ્ત છે) એવા ‘દિગંબર મુનિ ઉત્તમ અંતરાત્મા છે.’ સમજાય છે કાંઈ ? એમ સમ્યગ્દષ્ટિ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમકિતમાં આવા ભેદને આ પ્રકારે માને અને જાણે છે, એમ કહે છે. આહા..હા..! સ્પષ્ટ જ છે. ભાઈ !

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ(ને) પોતાના આત્માનું શુદ્ધપણાનું ભાન અનુભવની દષ્ટિમાં વર્તે છે. એવા નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમકિતમાં એટલે શુભ વિકલ્પમાં, એ જાતના ક્ષયોપશમ જ્ઞાનમાં (એમ જાણે છે). સમજાણું કાંઈ ? અંતરાત્માને એમ એ માને (છે) કે, જે આત્મધ્યાન-જ્ઞાનમાં આનંદસ્વરૂપમાં લીન છે. બાહ્ય દિગંબર દશા છે, અંતરમાં આનંદમાં શુદ્ધમાં લીન થઈ ગયા છે. એને વ્યવહાર સમકિતની શ્રદ્ધામાં ઉત્તમ અંતરાત્મા તરીકે સ્વીકારે. ત્યાંથી માંડીને બારમા ગુણસ્થાન સુધી ઉત્તમ અંતરાત્મા છે એમ વ્યવહાર સમકિતમાં નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ સ્વીકારે. કહો, આ તમે ત્યાં વાંચ્યું છે કે નહિ ? આ તો સ્પષ્ટ વાત છે, હોં ! બહુ સ્પષ્ટ કરી છે. શુદ્ધઉપયોગમાં રમનાર દિગંબર મુનિ હોય. અંતર શુદ્ધઉપયોગ આનંદર્કઠમાં રમનાર હોય, લીન હોય. તે સાતમાથી બારમા (ગુણસ્થાન) સુધી. એને ઉત્તમ અંતરાત્મા કહેવામાં આવે છે.

મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા
મધ્યમ અન્તર-આતમ હેં જે, દેશવ્રતી અનગારી;
જઘન કહે અવિરત સમદષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી.
સકલ નિકલ પરમાતમ દ્વૈવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી;
શ્રી અરિહંત સકલ પરમાતમ, લોકાલોક નિહારી. ૫.

અન્વયાર્થ :- (અનગારી) છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વખતે અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ રહિત યથાજાતરૂપધર ભાવલિંગી મુનિ તથા (દેશવ્રતી) બે કષાયના અભાવ સહિત એવા પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક (મધ્યમ) મધ્યમ (અંતર-આતમ) અંતરાત્મા (હેં) છે અને (અવિરત) વ્રત રહિત (સમદષ્ટિ) સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ (જઘન) જઘન્ય અંતરાત્મા (કહે) કહેવાય છે. (તીનોં) એ ત્રણે (શિવમગચારી) મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે. (સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના ભેદથી (પરમાતમ) પરમાત્મા (દ્વૈવિધ) બે પ્રકારના છે, (તિનમેં) તેમાં (ઘાતિ) ચાર ઘાતિકર્મોને (નિવારી) નાશ કરવાવાળાં (લોકાલોક) લોક અને અલોકને (નિહારી) જાણવા-દેખવાવાળા (શ્રી અરિહંત) અરિહંત પરમેષ્ઠી (સકલ) શરીરસહિત (પરમાતમ) પરમાત્મા છે.

ભાવાર્થ :- ૧. જે નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શનાદિ સહિત છે, ત્રણ કષાયરહિત, શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મને અંગીકાર કરી અંતરંગમાં તો એ શુદ્ધોપયોગવડે પોતે પોતાને અનુભવે છે, કોઈ ને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માની રાગ-દ્વેષ કરતા નથી, હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી એવી અંતરંગદશા સહિત બાહ્ય દિગમ્બર સૌમ્યમુદ્રાધારી થયા છે, અને છઠ્ઠા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનકના કાળે ૨૮ મૂળગુણને અર્જંડિત પાળે છે, તેઓ તથા જે અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાખ્યાનીય બે કષાયના અભાવ સહિત સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક છે તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે. અર્થાત્ છઠ્ઠા અને પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવ મધ્યમ અંતરાત્મા છે. *

૨. સમ્યગ્દર્શન વિના કદી ધર્મની શરૂઆત થતી નથી, જેને નિશ્ચયસમ્યગ્દર્શન નથી તે જીવ બહિરાત્મા છે.

૩. પરમાત્મા બે પ્રકારે છે : ^૧ સકલ અને ^૨ નિકલ. (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત) પરમાત્મા છે, (૨) સિદ્ધ પરમાત્મા તે નિકલ (અશરીરી) પરમાત્મા છે. તેઓ બન્ને સર્વજ્ઞ હોવાથી લોક અને અલોક સહિત સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાળવર્તી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે. તે ઉપરથી નક્કી થાય છે કે જેમ સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત છે તેમ તેમના જ્ઞાનના જ્ઞેયો સર્વ દ્રવ્યો-છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળની કમબદ્ધ પર્યાયો નિશ્ચિત-વ્યવસ્થિત છે, અને કોઈ પર્યાય આડીઅવળી થતી નથી એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ માને છે, તથા એવી માન્યતા (નિર્ણય) જેને ન હોય તેને સ્વપર પદાર્થનો નિશ્ચય ન હોવાથી શુભાશુભ વિકાર અને પરદ્રવ્ય સાથે કર્તાબુદ્ધિ, એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે તેથી તે જીવ બહિરાત્મા જ હોય છે.

હવે ‘મધ્યમ અને જઘન્ય અંતરાત્મા તથા સકલ પરમાત્મા.’

મધ્યમ અન્તર-આત્મ હૈં જે, દેશવ્રતી અનગારી;
જઘન કહે અવિરત સમદષ્ટિ, તીનોં શિવમગચારી.
સકલ નિકલ પરમાત્મ દ્વૈવિધ, તિનમેં ઘાતિ નિવારી;
શ્રી અરિહન્ત સકલ પરમાત્મ, લોકાલોક નિહારી. પ.

‘(અનગારી) છઠ્ઠા ગુણસ્થાન વખતે અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ રહિત...’ સાચા મુનિ કેવા હોય કે અભ્યંતરમાં તો આનંદાદિનો અનુભવ ત્રણ કષાય રહિત થયો હોય અને બહારમાં ‘યથાજાતરૂપધર...’ જેવો માતાએ (જન્મ આપ્યો) એવો નગ્ન

* સાવયગુણહિ જુક્તા, પમત્તવિરદા ય મજ્ઞિમા હૌંતિ ।

શ્રાવકગુણૈસ્તુ યુક્તાઃ પ્રમત્તવિરતાશ્ચ મધ્યમાઃ ભવન્તિ ।

અર્થ :- શ્રાવકના ગુણોથી યુક્ત અને પ્રમત્તવિરત મુનિ મધ્યમ અન્તરાત્મા છે. [સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ગાથા ૧૮૬]

૧. સ=સહિત, કલ=શરીર, સકલ એટલે શરીર સહિત.

૨. નિ=રહિત, કલ=શરીર, નિકલ એટલે શરીર રહિત.

દ્વિગંબર લિંગ. અંતરમાં ત્રણ કષાયના અભાવનો આનંદસહિતનો અનુભવ. એવા ભાવલિંગી મુનિ મધ્યમ અંતરાત્મા છે. એવા ભાવલિંગી મુનિ મધ્યમ (અંતરાત્મા છે).

ઉત્તમ (અંતરાત્મા)

સાતમેથી ગણ્યા.

આ છઠ્ઠાને અને

પાંચમાનો

મધ્યમવર્તી કહે છે.

ચોથાને જઘન્ય

કહેશે. સમજાય છે

કાંઈ ? એટલે

ચોથેથી બારમા

સુધી અંતરાત્મા

હોય. એના ત્રણ

ભાગ પાડ્યા.

સાતમેથી બાર

સુધી ઉત્તમ, છઠ્ઠું અને પાંચમું મધ્યમ,

ચોથું ગુણસ્થાન જઘન્ય. છે તો ત્રણે મોક્ષના

માર્ગી-શિવમગચારી. આત્મજ્ઞાની જીવ બીજાને સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા (ગુણસ્થાનવાળાને)

જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમક્રિતમાં એને જાણે.

આત્મજ્ઞાની જીવ મુનિને ભાવલિંગી સંતને, ત્રણ કષાયના અભાવનો આનંદ,

શાંતિ પ્રગટ્યા (છે), બહારમાં નગ્ન લિંગ છે પણ છે શુભઉપયોગી. શુભવિકલ્પ છે

એથી તેને નિશ્ચય આત્મજ્ઞાની મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે

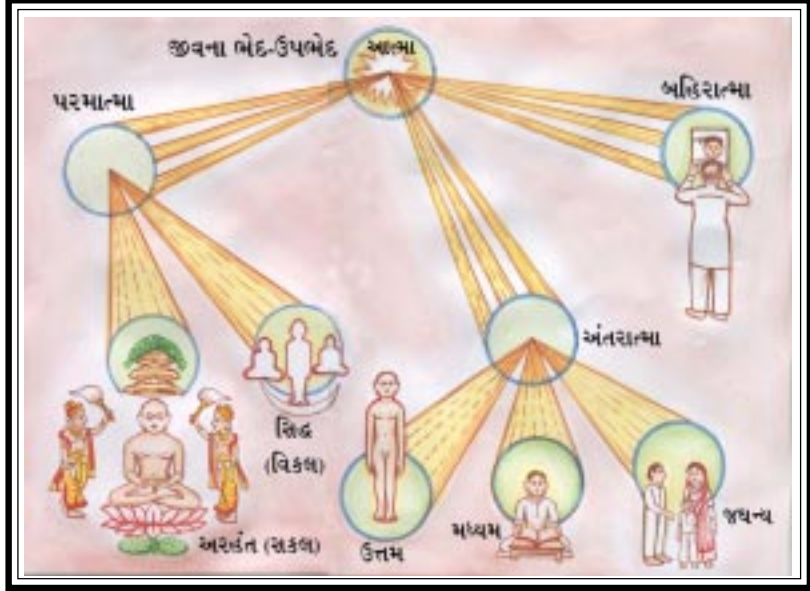
છે. સમજાણું કાંઈ ? બહુ ઝીણું. આમાં કેટલા પલાખા યાદ રાખવા ?

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- બધું એક છે ને ? અંતરાત્મા છે ને ? શુદ્ધઉપયોગમાં છે ને બધા ?

સમજાણું ?

‘તથા બે કષાયના અભાવ સહિત...’ શ્રાવક. સાચા શ્રાવક કેવા હોય ? આત્માના

અનુભવ સહિત જેને બીજા બે કષાયનો અભાવ હોય. એવા બે કષાયના અભાવ એટલે અનંતાનુબંધી અને અપ્રત્યાખ્યાની, એનો અભાવ (હોય). એને શ્રાવક કહેવાય. ‘એવા પંચમ ગુણસ્થાનવર્તી સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક (મધ્યમ) અંતરાત્મા છે...’ નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ બીજા પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવક, બે કષાયના અભાવવાળા, આત્માની શાંતિ જેને પ્રગટી છે અને બાર વ્રતના વિકલ્પાદિ હોય છે એવા શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં જાણે અને માને છે. કહો, ભાઈ ! તમે ત્રણે જણા અહીં હાજર છો ને ! કહો, સમજાણું આમાં ? આ તો નિશ્ચય સહિત વ્યવહારમાં આમ માને તો વ્યવહાર કહેવાય. અને સામાનો તે વ્યવહાર આવો માને. સામાની આવી દશા હોય. સાતમાથી બારમા ગુણસ્થાન સુધીનાને ઉત્તમ અંતરાત્મા માને, છઠ્ઠાવાળાને શુભઉપયોગમાં હોય અને અંતરમાં ત્રણ કષાયનો અભાવ છે. આનંદ શુદ્ધ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત છે. એને પણ વ્યવહાર સમકિતમાં વિકલ્પાદિ હોય છે. એવા જીવને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમકિતમાં મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? થોડામાં બહુ ભર્યું છે, હોં ! ‘દૌલતરામ.. દૌલતરામ!’ ગૃહસ્થ હતા, દ્વિગંબર ગૃહસ્થ. ગાગરમાં સાગર ‘છ ઢાળા’. ગાગરમાં સાગર ભરી દીધી છે. પહેલાના શ્રાવકો પણ આવા હતા. ઊંચા શ્રાવક, ઊંચા ધર્માત્મા, ભાનવાળા હતા, હોં ! આહા..હા...! શું કહે છે ?

‘અને વ્રત રહિત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ...’ જેને વ્રત જરીયે નથી, પણ સમ્યગ્દર્શન નિશ્ચય છે. એવા અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ, નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ એટલે કે ચોથાવાળો, પાંચમાવાળો અને છઠ્ઠાવાળો, ભાઈ ! લ્યો, વળી આની કોરથી ભેદવાળો પાડવો જોઈએ ને ? ચોથા ગુણસ્થાનવાળો નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ, પાંચમાવાળો નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ કે છઠ્ઠાવાળો સમ્યગ્દષ્ટિ. સાતમાવાળો શુદ્ધઉપયોગમાં છે. એવા નિશ્ચય ચોથું, પાંચમા અને છઠ્ઠે (વર્તતા) નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, જે ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠાવાળો હોય એ વ્યવહારમાં અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ વ્રતરહિત જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે એને જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા મુનિ હોય, જેને મધ્યમ અંતરાત્મા કહ્યા, એ મુનિ પોતાના આનંદના શુદ્ધભાવમાં ત્રણ કષાય રહિત વર્તે છે, એવા જીવો બીજા મુનિને શુદ્ધઉપયોગી

સાતમેથી બાર સુધીનાને ઉત્તમ અંતરાત્મા (તરીકે) સ્વીકારે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા બીજા મુનિ હોય, આત્મધ્યાની-જ્ઞાની (હોય) પણ શુભઉપયોગમાં વર્તમાનમાં વર્તતા હોય, એને મધ્યમ અંતરાત્મા સ્વીકારે અને સમકિતી વ્રતરહિત હોય એને એ મુનિપણ જઘન્ય અંતરાત્મા (તરીકે) સ્વીકારે. વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનમાં (આમ સ્વીકારે છે). સમજાણું કે નહિ આમાં ? આ રાત્રે પૂછે તો આવડશે કે નહિ ? બરાબર આવડશે, કહે છે. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘એ ત્રણે મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે.’ સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનમાં વ્રતરહિત હો, વ્રત ન હોય, પચખાણ ન હોય પણ નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન છે એ અવિરતી સમ્યગ્દષ્ટિ શિવ-મોક્ષમાર્ગમાં છે. જુઓ ! પોતે શિવમાર્ગમાં છે, મોક્ષમાર્ગ પર ચાલે છે, ભલે હજી ચારિત્ર નથી છતાં મોક્ષમાર્ગમાં ચાલે (છે), ઇ મોક્ષમાર્ગે છે. અને રાગને પુણ્યને પોતાના માને, દેહાદિને પોતાના માને એ મિથ્યાદષ્ટિ છે એ બંધમાર્ગમાં ચાલે છે. એમ સમ્યગ્દષ્ટિ બીજાને બહિરાત્માને બંધમાર્ગે ચાલનારને તે રીતે બહિરાત્મા (તરીકે) સ્વીકાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ ? ખુલાસો ઘણો કર્યો છે.

પરદ્રવ્યથી ભિન્ન કહ્યું હતું કે નહિ ? એ.. દેવાનુપ્રિયા ! એમાં કહ્યું હતું ને ? પછી આ નવની વાત કરી છે કે નહિ ? એની સાથે આ મેળથી એમણે કહ્યું છે કે નહિ ? એ તો આપણે જરી વિસ્તાર કરીએ (છીએ). ભાઈ ! જુઓ !

આ આત્મા પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભ રાગરહિત, દેહરહિત એવી આત્માની નિશ્ચય સમ્યક્દષ્ટિ જીવ પણ મોક્ષમાર્ગે છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરીને કોઈ મુનિ થઈને બેસે, પણ બાહ્ય શરીરની ક્રિયા મારી છે અને દયા, દાનના પરિણામ મને લાભદાયક છે (એમ માને છે) એ બહિરાત્મા છે. એ મોક્ષમાર્ગમાં નથી, એ બંધમાર્ગમાં છે. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં કહ્યું છે ને ઇ ? ‘इहत्थो मोक्खमगो’ ત્યાં પણ એમ કીધું, ભાઈ ! આવ્યું, ઠીક ! ગૃહસ્થી પણ મોક્ષમાર્ગમાં છે. લ્યો, આની સાથે મેળવ્યું. ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’નો શબ્દ વાપર્યો લાગે છે. છે ને ? ‘સમંતભદ્રાચાર્ય’. ગૃહસ્થ પણ આત્મદષ્ટિ સહિત... આમાં ખૂબી તો એ લેશે કે, સમ્યગ્દષ્ટિએ શું કરવું ? કે, બહિરાત્માને જાણીને તજવા. તજવા એટલે શ્રદ્ધામાંથી છોડવા. એ વ્યાખ્યા લેશે. બહારથી છોડવા-બોડવાની વ્યાખ્યા નથી. સમજાણું કાંઈ ?

જે જીવો પુણ્ય-પાપના ભાવથી ધર્મ માને, કારણ કે સ્વભાવ શુદ્ધ છે એને અશુદ્ધથી (ધર્મ) માન્યો. અને જડને મારું દ્રવ્ય માને. એટલે દ્રવ્ય અને ભાવ બેયની ભૂલ છે. એવો જે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ બહિરાત્મા બાહ્ય ત્યાગમાં વર્તતો હોય. સમજાય છે ? અને પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ કદાચિત્ વર્તતા હોય પણ એ બહિરાત્મા છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. બંધમાર્ગમાં વર્તે છે. સમ્યગ્દષ્ટિ એને એમ માને છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વ્રતરહિત હોય, બાહ્ય ત્યાગ ન હોય, અંદર આસક્તિનો ત્રણ કષાયનો ભાવ હોય છતાં સમ્યગ્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનવાળો, પાંચમાવાળો, છઠ્ઠાવાળો વ્યવહાર સમકિતમાં એને મોક્ષમાર્ગી છે એમ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ?

ચોથા ગુણસ્થાનવાળો શિવમાર્ગી વ્યવહાર સમકિતમાં એ બહિરાત્માને બંધમાર્ગી સ્વીકારે છે. અને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને મોક્ષમાર્ગી છે એમ વ્યવહાર સમકિતમાં (સ્વીકારે છે). કેમકે પરદ્રવ્ય છે ને ? અને પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા ધર્માત્મા બે કષાયના અભાવવાળાને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે, મોક્ષમાર્ગ તરીકે સમકિતી એને સ્વીકારે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા ભાવર્લિંગી મુનિ, આત્મશ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને શાંતિ પ્રગટી છે પણ અત્યારે શુભઉપયોગ છે, એવા મુનિ સામા ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા, બે કષાયના અભાવવાળા શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં એને સ્વીકારે છે. અને ગૃહસ્થાશ્રમમાં અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ હોય એ પણ મોક્ષમાર્ગી છે એમ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા શુભઉપયોગમાં વ્યવહાર સમકિતમાં એ પણ મોક્ષમાર્ગી છે એમ (સ્વીકારે છે). છઠ્ઠાવાળા ચોથાવાળાને વ્યવહારથી વ્યવહાર સમકિતના વિષયમાં એ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગી છે એમ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? પુસ્તક લીધું છે કે નહિ ?

બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એ વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. કોને ? અંતરાત્માને. અહીં પરમાત્માની વાત નથી, બહિરાત્માની વાત નથી. અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ પછી ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું (હોય) સાતમે શુદ્ધઉપયોગ (છે એવા), અંતરાત્માને શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનની પ્રતીત અને અનુભવવાળાને (અર્થાત્) ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા (ગુણસ્થાનવાળાને) બીજા જીવો રાગને, પુણ્યને ધર્મ માનનારા એવા બહિરાત્માને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા, બહિરાત્મા તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકારે છે. અને ચોથા

ગુણસ્થાનવાળા વ્રતરહિત હોય, અવિરતી હોય તો એ અંતરાત્મા ચોથા, પાંચમાં, છઠ્ઠાવાળા એને મોક્ષમાર્ગમાં-શિવમાર્ગે ચાલે છે એમ વ્યવહાર સમકિતમાં એ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? વાત એની ચાલે છે કે નહિ ? ભેદની વાત ચાલે છે.

અભેદમાં તો આત્માની દૃષ્ટિ, અનુભવ થઈ નિશ્ચય તે અંતરાત્મા (છે). એને પછી કોઈને ત્રણ કષાય રહ્યા હોય, કોઈને બે રહ્યા હોય કોઈને એક રહ્યો હોય પણ છે એ અંતરાત્મા. એ અંતરાત્મા સામા જીવતત્ત્વના ત્રણ પ્રકાર (સ્વીકારે છે). એ વ્યવહારમાં જીવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કરે છે ને ? શેની કરે છે ? અંતરાત્મા નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ, એના વ્યવહારમાં જીવના ત્રણ પ્રકારનો સ્વીકાર કરે છે. અહીં પ્રયોજનભૂતની જ વાત છે. બીજા ફલાણા ભેદ ને ફલાણા ભેદની વાત અહીં નથી.

સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ અંતરાત્મા, પછી ચોથા, પાંચમાં, છઠ્ઠે ગમે તે હોય, સામે જીવના પર્યાયના ત્રણ પ્રકાર (સ્વીકારે છે). દ્રવ્ય તો દ્રવ્ય છે, પણ એની પર્યાયમાં એક બહિરાત્મા પુણ્યને, વિકલ્પને, દેહની ક્રિયાને પોતાની માને (છે) એને જીવના એક બહિરાત્મા ભાગ તરીકે સ્વીકારે છે. અહીં જીવતત્ત્વની વાત ચાલે છે કે નહિ ? સમજાણું કાંઈ ? અને એ અંતરાત્મા બીજો જે જીવ છે, જે નિશ્ચય સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે અને અંદર વ્રતરહિત છે, વ્રતરહિત છે એને નિશ્ચય અંતરાત્મા વ્યવહાર સમકિતમાં એને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે બીજા શ્રાવકને સ્વીકારે છે. એ જીવનો એક ભેદ સ્વીકારે છે. જીવના આવા ત્રણ ભેદમાં આ રીતે સ્વીકારે છે. બહિરાત્માને બહિરાત્મા તરીકે, જઘન્ય અવિરતી સમ્યગ્દૃષ્ટિને શિવમાર્ગી તરીકે-જઘન્ય અંતરાત્મા તરીકે, શ્રાવકને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે, શિવમાર્ગી તરીકે વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકારે છે. અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળો કે પાંચમાં, ચોથાવાળો અંતરાત્મા સામા જીવને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં હોય એને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે જીવના ત્રણ ભેદમાંથી આ ભેદવાળો સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું ?

મુમુક્ષુ :- બહિરાત્માને સ્વીકારવું ?

ઉત્તર :- કીધું ને, બહિરાત્માને સ્વીકારે. રાગ-દ્વેષને મારા માને છે એ સ્વીકાર. એને સ્વીકાર કરવો કે નહિ ? નિશ્ચય નથી ત્યાં વ્યવહાર ક્યાંથી આવ્યો ? એ માટે તો આ સ્પષ્ટીકરણ ચાલે છે. કહો, સમજાણું આમાં ? આહા..હા...! મૂળ જ્ઞાનના જ

આખા વાંધા ઉઠ્યા. તત્ત્વનું જ્ઞાન.

અહીં તો ‘દૌલતરામજી’ ‘છ ઢાળા’માં એમ કહે છે કે, જીવના ત્રણ પ્રકારના ભેદ (છે). બહિરાત્મા, અંતરાત્મા (અને પરમાત્મા). અંતરાત્માના (બે) ભેદ-મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ. એ મધ્યમમાં છઠ્ઠા (ગુણસ્થાનવાળા) સુધી લીધા. અને ઉત્કૃષ્ટમાં સાતમાથી તે બારમા (સુધી). એ બધા ભેદો લીધા. જીવની પર્યાયના આ ભેદોને સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા વ્યવહાર સમકિતમાં આ રીતે સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું કાંઈ ?

‘એ ત્રણે મોક્ષમાર્ગ પર ચાલવાવાળા છે.’ એમ સ્વીકારે છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા મુનિ પોતાના આત્મદર્શનના ભાન સહિત શુભઉપયોગ હોય તો એના વ્યવહાર સમકિતમાં ચોથા ગુણસ્થાનવાળા વ્રતરહિતને પણ મોક્ષમાર્ગમાં છે એમ સ્વીકારે છે. આહા..હા...! પોતે મોક્ષમાર્ગમાં છે (અને) એને મોક્ષમાર્ગમાં સ્વીકારે, એને પણ મોક્ષમાર્ગમાં સ્વીકારે. ભલે એની હદમાં, તારતમ્યતામાં ફેર છે. સમજાણું કાંઈ ? ભાઈ ! આ ‘પરમાત્મ પ્રકાશ’માં નવ તત્ત્વ, છ દ્રવ્યની વ્યાખ્યા વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગમાં આવી હતી. સમજાણું આમાં ?

દિગંબર ગૃહસ્થ હો કે દિગંબર મુનિ હો, એણે તો પરંપરા સનાતન વીતરાગમાર્ગ જેવો હતો એવો જ ઊભો રાખ્યો છે, ફેરફાર કાંઈ નહિ. અનાદિનો વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનો માર્ગ, એ દિગંબર શ્રાવક હો કે દિગંબર મુનિ હો, એણે એ જ માર્ગ ઊભો રાખ્યો છે, ફેરફાર જરીયે થવા દીધો નથી. વર્તમાનમાં મોટા ગોટા છે.

આ..હા...! ત્રણે શિવમગચારી-મોક્ષના માર્ગ (ઉપર) ચાલનારા છે. આહા..હા....! છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળો અંતરાત્મા ચોથા ગુણસ્થાનવાળા અંતરાત્માને-સમ્યગ્દષ્ટિને મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનારો સ્વીકારે છે. સમજાણું ? એમ પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા શ્રાવક અંતરાત્મા ચોથા ગુણસ્થાનવાળાને મોક્ષમાર્ગી તરીકે સ્વીકારે છે. ભલે તારતમ્યતામાં ફેર (છે) પણ એને સ્વીકારે છે. આહા..હા...! સમજાણું ? ચોથા ગુણસ્થાનવાળો અંતરાત્મા છઠ્ઠાવાળાને મધ્યમ અંતરાત્મા તરીકે જીવની પર્યાયના ભેદમાં આવો જીવનો પર્યાય આનો છે એમ એ સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? સમજાય છે કે નહિ ? આવે છે ? સારું.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- વધારે તો ભગવાન કરી શકે. આપણને કેટલું આવડે ? આપણને કાંઈ આવડે છે ? આપણામાં જેટલું હોય તે પ્રમાણે થાય. એનો વિસ્તાર તો અપાર છે. વસ્તુની શક્તિ અપાર.. અપાર.. અપાર.. (છે). આહા..હા....!

હવે ત્રીજો ભેદ-સકલનિકલ. કોનો ? જીવતત્ત્વનો. અંતરાત્માનો થઈ ગયો. જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ. સમજાણું ? હવે ત્રીજો જીવનો એક ભેદ. એક બહિરાત્મા, એક અંતરાત્મા અને પરમાત્મા એ જીવની પર્યાયના ભેદ છે. એમ વ્યવહાર સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ એના વિષયમાં ત્રીજા સકલ પરમાત્મા અને નિકલ પરમાત્માને પરરૂપે કેવા સ્વીકારે છે એની વ્યાખ્યા છે. સમજાણું ?

‘(સકલ નિકલ) સકલ અને નિકલના ભેદથી પરમાત્મા બે પ્રકારના છે, તેમાં ચાર ઘાતિકર્મોને નાશ કરવાવાળા લોક અને અલોકને જાણવા-દેખવાવાળા અરિહંત પરમેષ્ઠી શરીરસહિત પરમાત્મા છે.’ લ્યો ! શું કહે છે ? નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અંતરાત્મા ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા અંતરાત્મા નિશ્ચય ભાનવાળા વ્યવહાર સમક્ષિતમાં જીવની એક બહિરાત્મપર્યાય, એક અંતરાત્મપર્યાય, એક પરમાત્મપર્યાય (સ્વીકારે છે). આ પર્યાયની વાત ચાલે છે કે નહિ ? એ પોતાના વ્યવહાર સમક્ષિતના વિષયમાં પરમાત્માની પર્યાય એવી સ્વીકારે છે કે, એક પરમાત્મા શરીરસહિત છે, ચાર ઘાતિકર્મોનો નાશ થયો છે, કેવળજ્ઞાન વડે લોકાલોકને જાણે છે. છે ને ? ઘાતિકર્મોને નાશ કર્યા છે. થયા છે એને નિમિત્તથી કથન કર્યું છે. લોક-અલોકને (જાણે-દેખે છે). એ ઘાતિકર્મોથી પહેલી વાત કરી. ચાર કર્મોનો નાશ થયો છે, લોકાલોકને જાણવાની શક્તિની વ્યક્તતા પ્રગટ થઈ છે એ અરિહંત પરમેષ્ઠી શરીરસહિત (છે). કલ એટલે શરીર. કલ એટલે શરીરસહિત પરમાત્મા છે. એને નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ અંતરાત્મા વ્યવહાર સમક્ષિતમાં આને પરમાત્મા સ્વીકારે છે. બીજાને એ પરમાત્મા સ્વીકારતો નથી. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા....!

લોકાલોકને એક સમયમાં જાણે. એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં પરમેશ્વર અરિહંત પ્રભુ લોક અને અલોકને એક સમયમાં ત્રણકાળ ત્રણલોક જેમ છે તેમ જાણે. એને અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટી જીવ વ્યવહાર સમક્ષિતમાં સકલ પરમાત્મા આવા હોય એમ

એની પ્રતીત વ્યવહાર સમક્રિતમાં હોય છે. એનું જ્ઞાન આવું વર્તે છે. આહા..હા...! કહો, ભાઈ ! કેટલા દિ'નું કહેતા હતા ને કે, આ વાંચો.. વાંચો. એ બહુ વંચાણું. 'પરમાત્મ પ્રકાશ'માં ઘણું ચાલ્યું. સમજાણું આમાં ?

ભાવાર્થ :- '૧. જે નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન સહિત છે,...' પાંચમી ગાથાનો ભાવાર્થ છે ને ? નિશ્ચય એટલે આત્માનું શુદ્ધ દર્શન, શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધ ચારિત્ર સહિત છે. 'ત્રણ કષાય રહિત...' છે. આ શુદ્ધોપયોગની મુનિની વ્યાખ્યા કરે છે. સમજાણું ? જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર-આત્માની શ્રદ્ધા, આત્માનું જ્ઞાન અને આત્માનું ચારિત્ર (પ્રગટ થયું છે). ત્રણ કષાયરહિત છે. આવું હોય એને ત્રણ કષાયરહિત હોય. એમ (કહે છે). 'શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મને અંગીકાર...' કર્યો છે. શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ છે. પંચ મહાવ્રત, અઠવાવીસ મૂળગુણ આદિ વિકલ્પ તો આસવતત્ત્વ છે. 'શુદ્ધોપયોગરૂપ મુનિધર્મ અંગીકાર...' કર્યો છે. 'અંતરંગમાં તો એ શુદ્ધોપયોગ વડે પોતે પોતાને અનુભવે છે,...' સમજાણું કાંઈ ?

'કોઈને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ માની રાગ-દ્વેષ કરતા નથી,...' આ ઠીક છે કે અઠીક છે એવું માનીને રાગ-દ્વેષ કરતા નથી. સમજાણું કાંઈ ? નિશ્ચય સહિત છે, હોં ! મુનિધર્મ અંગીકાર કર્યો છે છતાં વર્તમાનમાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાને વર્તે છે, એમ કહે છે. પણ શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કર્યો છે, એમ કહ્યું ને ? અંગીકાર કર્યો અને વર્તે છે આ. એમ. ધર્મ તો શુદ્ધોપયોગ જ અંગીકાર કર્યો હતો.

હવે (કહે છે), 'હિંસાદિરૂપ અશુભોપયોગનું તો અસ્તિત્વ જ જેને રહ્યું નથી...' ભાઈ ! શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કર્યો હતો અને વળી અહીં પાછું છઠ્ઠું ગુણસ્થાન લેવું છે. પહેલું મુનિપણું અંગીકાર કરે ત્યારે શુદ્ધોપયોગ (હોય). પંચ મહાવ્રત, અઠવાવીસ મૂળગુણ તો વિકલ્પ, રાગ છે. શુદ્ધોપયોગ અંગીકાર કરે, પણ જ્યારે એમાં ઠરી શકતો નથી તે ગુણસ્થાનની અત્યારે વાત કરે છે. એને હિંસાદિ જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ (એવા) અશુભોપયોગનું તો હોવાપણું જ જેને રહ્યું નથી. 'એવી અંતરંગદશા સહિત...' અંતરંગદશા સહિત 'બાહ્ય દિગંબર સૌમ્યમુદ્રાધારી થયા છે,...' બહારમાં દિગંબર નગ્ન, વસ્ત્રનો ધાગો નહિ. કેવા ? સૌમ્યમુદ્રા. શાંત.. શાંત.. શાંત.. શાંત.. ઉપશમરસના ઢાળે ઢળી ગયા છે.

‘છઠ્ઠા પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનકના કાળે ૨૮ મૂળગુણને અખંડિત પાળે છે,...’ સમજાણું કાંઈ ? અઠવાવીસ મૂળગુણ જે મુનિના છે, વસ્ત્રરહિતપણું, ઊભા ઊભા આહાર લેવો, એક ઠેકાણે આહાર કરવો, એને માટે ચોકા કરેલા આહાર લેવો નહિ, એને માટે બનાવેલો આહાર લે નહિ. એવો એને અઠવાવીસ મૂળગુણનો ચોખ્ખો વ્યવહાર હોય છે. નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોય છે. એની સાથે આવો વ્યવહાર ચોખ્ખો હોય છે.

‘તેઓ તથા જે અનંતાનુબંધી તથા અપ્રત્યાખ્યાનીય બે કષાયના અભાવ સહિત સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક છે...’ અહીં મધ્યમની વાત છે ને ? સમજાણું કાંઈ ? ‘તે મધ્યમ અંતરાત્મા છે.’ છઠ્ઠા અને પાંચમાવળા. ‘અર્થાત્ છઠ્ઠા અને પાંચમા ગુણસ્થાનવર્તી જીવ મધ્યમ અંતરાત્મા છે.’ સમજાણું ? એ ‘સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા’નો આધાર આપ્યો છે. એવા મધ્યમ અંતરાત્માને જેવી એની સ્થિતિ છે તે રીતે અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમકિતમાં સ્વીકાર કરે છે. ઓહો..હો...! ‘દૌલતરામજી’એ ‘છ ઢાળા’ હિન્દીમાં બનાવ્યું છે. પણ કેટલું ભર્યું છે એમાં ! પહેલાના પંડિતો તો બહુ (વિચક્ષણ હતા). જે પરંપરાની રીત, માર્ગ હતો એને જ પોતે કહ્યો છે. હેં ?

મુમુક્ષુ :- .. અર્થ જુદા કરી નાખ્યા.

ઉત્તર :- અર્થ જુદા કરી નાખ્યા. વાત ફેરવી નાખી, શું થાય ? સર્વજ્ઞ રહ્યા નહિ, દેવોની હાજરી નહિ, ચાર જ્ઞાન આદિ પૂરું જ્ઞાન વિશેષ પ્રગટ થવાની લાયકાત નહિ. ફેરફાર થઈ ગયો, પણ યથાર્થ છે એ તો યથાર્થ રહેશે. એમાં કંઈ ફેરફાર થાશે નહિ. એમાં કાંઈ ફેરફાર થાય ?

‘૨. સમ્યગ્દર્શન વિના કદી ધર્મની શરૂઆત થતી નથી,...’ આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવના અનુભવની દષ્ટિ, સમ્યગ્દર્શન વિના ધર્મની કંઈ શરૂઆત હોતી નથી. એ સમ્યગ્દર્શન ન હોય ત્યાં દયા, દાન, વ્રતના ગમે એટલા પરિણામ હોય તો એ બધા બંધના ભાવમાં, મોક્ષમાર્ગમાં એ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? ‘જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન નથી તે જીવ બહિરાત્મા છે.’ તે તો પુણ્ય અને પાપને પોતાના માને છે. જે વિભાવ છે તેને સ્વભાવ માને છે અને જડની ક્રિયા છે તે આત્મદ્રવ્યની છે એમ માને છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા બહિરાત્મા છે એને બહિરાત્મા તરીકે સમ્યગ્દષ્ટિ

સ્વીકારે.

‘પરમાત્મા બે પ્રકારે છે : સકલ અને નિકલ. (૧) શ્રી અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત)...’ કલ એટલે શરીર. ‘પરમાત્મા છે.’ જુઓ ! અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ પરમાત્મા શરીરસહિત હોય છે એને વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. ત્યારે શરીરસહિત પરમાત્મા અત્યારે ક્યાંક છે કે નહિ ? પાંચમા આરાના સમ્યગ્દષ્ટિ અંતરાત્મા જીવ શરીરસહિત પરમાત્માને વ્યવહાર સમક્રિતમાં પરમાત્માને જીવની પર્યાય ઉત્કૃષ્ટ પરિણામી છે એવા વ્યવહાર સમક્રિતમાં સ્વીકારે છે. ત્યારે શરીરસહિત પરમાત્માને અંતરાત્મા સ્વીકારે છે તો શરીરસહિત પરમાત્મા ક્યાંક છે કે નહિ ? સમજાણું કાંઈ ? મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કેવળી ભગવાન ‘સીમંધર’ પ્રભુ બિરાજે છે એ સકલ પરમાત્મા-શરીરસહિત પરમાત્મા (છે). એમ અંતરાત્મા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં સકલ-શરીરસહિત પરમાત્મા બિરાજે છે (એમ સ્વીકારે છે). કારણ કે શરીરસહિત છે એ મુક્તિમાં નથી. શરીરસહિત છે તો મુક્તિમાં નથી, તો ક્યાંક હોય કે નહિ ? એટલે મહાવિદેહમાં છે એમ સમક્રિતી છે સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! આ એકવાર મધ્યસ્થ થઈને વાંચે તો એને ખબર પડે. આ ‘છ ઢાળા’ વાંચીને ઘણી છાપી હશે.

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- હવે અહીં સાંભળવા આવ્યા ને ! મુખ્ય તો આ લાભનું કારણ છે, ઇ તો ઠીક હવે. કહો, સમજાણું આમાં ?

‘અરિહંત પરમાત્મા સકલ (શરીર સહિત) પરમાત્મા છે,...’ એ છે એમ આની ઉપર વજન આવ્યું ને ? એ છે એને સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં શરીરસહિત પરમાત્મા કોઈ ક્ષેત્રમાં છે એને એ પોતે વર્તમાનમાં પણ માને છે. કહો, બરાબર છે કે નહિ ?

હવે ‘(૨) સિદ્ધ પરમાત્મા...’ ઇ હજી આવ્યું નથી પણ એનો ખુલાસો પછી કરશે. હવે પછી આવશે. ‘સિદ્ધ પરમાત્મા તે નિકલ પરમાત્મા છે.’ એ પછીની ગાથામાં આવશે. સમજાણું ? ‘જ્ઞાનશરીરી ત્રિવિધ કર્મ-મલ, વર્જિત સિદ્ધ મહંતા;’. (ચાલતી

ગાથામાં) શબ્દ પડ્યો છે, કોણ છે એની વ્યાખ્યા નથી. એ તો ફક્ત ‘નિકલ’ શબ્દ પડ્યો છે ને એટલી વ્યાખ્યા (કરી છે). ‘નિકલ’ શબ્દ પડ્યો છે એની વ્યાખ્યા કરી. નિકલની વ્યાખ્યા છઠ્ઠામાં મૂળ પાઠમાં આવશે.

નિકલ એટલે શરીર વિનાના પરમાત્મા. તો ક્યાંક છે કે નહિ ? શરીર વિનાના પરમાત્મા આઠ કર્મનો નાશ છે અને પૂર્ણ લોકલોકને જાણે છે. સમજાય છે ? મહંતા છે, ઇ પૂજ્ય છે. અર્થમાં મહાન કરશે, બીજામાં પૂજ્ય લખ્યું છે. મહાપૂજ્ય છે એવા સિદ્ધ પરમાત્મા શરીરરહિત ત્રિકાળ જ્ઞાની (છે). શરીરરહિત છે અને ત્રિકાળ જ્ઞાન છે. કર્મનો કાંઈ સંબંધ નથી અને ત્રણકાળ ત્રણલોકનું લોકલોકનું જેને જ્ઞાન વર્તે છે. માથે કીધું એટલે એમાં આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ ?

એવા શરીરરહિત પરમાત્મા ‘તેઓ બન્ને સર્વજ્ઞ હોવાથી લોક અને અલોક સહિત સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાલવર્તી...’ સર્વ પદાર્થનું ત્રણકાળમાં વર્તનારા ‘સંપૂર્ણ સ્વરૂપે એક સમયમાં યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે.’ એમ સમ્યગ્દષ્ટિ-નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ વ્યવહાર સમક્રિતમાં આવા પરમાત્મા છે (એમ સ્વીકારે છે). બે જાતના – સકલ (અને) નિકલ. શરીરસહિત કેવળજ્ઞાની અને એક શરીરરહિત કેવળજ્ઞાની. એ ત્રણકાળ ત્રણલોકને એક સમયમાં પૂરા બરાબર જાણે છે. એમાં કાંઈ આઘુપાછું (જાણતા નથી). એક સમયમાં જાણવું એમાં આઘુપાછું ક્યાં આવ્યું ? સમજાણું કાંઈ ?

કેવળજ્ઞાન-‘જે જે દેખી વીતરાગને, તે તે હોસી વીરા’ જે જે સર્વજ્ઞે દીર્ઘ તે પ્રમાણે થશે એવા સર્વજ્ઞને, અંતરાત્મા સકલ પરમાત્મા અને નિકલ પરમાત્મા, જીવની આ બે પ્રકારની પરમાત્માની પર્યાય (જાણે છે). અંતરાત્મા અને બહિરાત્માની પર્યાય ગઈ. પરમાત્માની પર્યાયને વ્યવહાર સમક્રિતમાં એ પર્યાયને જીવની પર્યાય આવી હોય, જીવની પર્યાય આવી અને આવડી મોટી હોય એને વ્યવહાર સમક્રિતમાં નિશ્ચય સમક્રિતી સ્વીકારે છે. આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ?

મુમુક્ષુ :- ..

ઉત્તર :- પરદ્રવ્ય છે ને ? વ્યવહાર નહિ. નિશ્ચય છે માટે વ્યવહાર (છે). એ પરદ્રવ્ય છે ને ? ઇ ક્યાં સ્વદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય આશ્રિત વ્યવહાર, સ્વદ્રવ્ય આશ્રિત નિશ્ચય-

આ સિદ્ધાંત. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાનઆત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને આશ્રયે દષ્ટિ કરે એ નિશ્ચય. એમાં જે નવ તત્ત્વના ભેદવાળું (જ્ઞાન કરે), એમાં અહીં તો જીવના ત્રણ પ્રકારની પર્યાયવાળા (જીવતત્ત્વની વાત ચાલે છે). એમાં પણ પરમાત્મ પર્યાયના બે પ્રકાર એવી પર્યાયવાળા જીવનો પર્યાય, એમ સ્વીકારે (છે), એટલે વ્યવહાર સમક્રિતમાં એનો સ્વીકાર આવે છે. આહા...હા...! ભગવાનઆત્મા તો એક સમયની પર્યાયમાં બધું ક્રમબદ્ધ જાણે છે. એવી એવી અનંતી પર્યાયનો એક ગુણ છે, એવા એવા અનંત ગુણનું એક દ્રવ્ય છે. એટલે બધું દ્રવ્ય પણ ક્રમબદ્ધને જાણવાની શક્તિવાળું, ગુણ પણ ક્રમબદ્ધને (જાણવાની શક્તિવાળા) અને પર્યાય પણ ક્રમબદ્ધને (જાણવાની શક્તિવાળી). એવું આખું દ્રવ્ય પ્રતીતમાં લીધું એ તો નિશ્ચય (સમક્રિત) છે. એની એક એક સમયની આ પરમાત્માની પર્યાયને શ્રદ્ધામાં લીધી એને વ્યવહાર (કહે છે). સમજાણું કાંઈ ?

‘સર્વ પદાર્થોનું ત્રિકાળવર્તી સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં...’ ભગવાન જ્ઞાનમાં (જાણે છે). અનંત કાળે કઈ દશા થશે એ ભગવાનના જ્ઞાનમાં અત્યારે આવી ગઈ છે. અનંતકાળ પહેલા થઈ ગઈ એ ભગવાનના જ્ઞાનમાં અત્યારે આવી ગઈ છે. ભગવાનના જ્ઞાનમાં એમ નથી કે ન્યાં આવો સંયોગ આવશે તો આવી થશે અને બીજો સંયોગ આવશે તો આવી થશે. એવું ભગવાનના જ્ઞાનમાં હોય નહિ. સમજાણું કાંઈ ?

ભગવાન અરિહંત અને સર્વજ્ઞ સિદ્ધ. બેય સર્વજ્ઞ. એક સર્વ-જ્ઞ. સર્વજ્ઞ થયું ને ? સર્વજ્ઞ કીધા ને ? સર્વ-જ્ઞ. લોકાલોક સર્વે જાણ્યું. સર્વને જાણ્યું તો એક સમયમાં ને ? એક સમયમાં-સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં. સર્વજ્ઞ આમ બધું એક સમયમાં જાણે. એમાં આ અહીં થાશે ત્યારે આમ થાશે અને આમ થાશે એવું કાંઈ એમાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ ? સર્વજ્ઞ એમ કહ્યું ને ? લોકાલોક જાણે એ તો પહેલી વાત આવી ગઈ. ‘સકલ પરમાત્મ, લોકાલોક નિહારી.’ એમ શબ્દ પડ્યો છે ને ? શું કીધું ? ‘લોકાલોક નિહારી.’ જાણવા-દેખવાવાળા. નિહારીનો અર્થ દેખવાવાળા, નિહાળવાવાળા. લોકાલોકને નિહાળવાવાળા. સકલ કે નિકલ પરમાત્મા, અરિહંત કે સિદ્ધ લોકાલોકને નિહાળવાવાળા, નિહાળવાવાળા (છે). લોકાલોક એક સમયમાં નિહાળે છે. નિહાળવામાં જાણવું-દેખવું

બેય (આવી ગયા). સમજાણું કાંઈ ? જુઓને ! ભાષા એ વાપરી છે. સમજાણું ?

એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં કેવળી પરમાત્મા અરિહંત ભગવાન બિરાજે છે કે સિદ્ધ ભગવાન, એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણલોક ત્રણકાળવર્તી સર્વજ્ઞ એક સમયમાં નિહાળી-દેખે-જાણે (છે), અહીં દેખે-જાણે છે. ખરેખર તો એનો પર્યાય દેખે-જાણે છે. એવડો જ એ પર્યાય છે. આહા...હા...! સમજાય છે ? એમાં આઘુપાહું હોય શી રીતે ? એવું તો સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ-નિશ્ચય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વ્યવહાર સમક્રિતમાં સકલ-નિકલ પરમાત્માને લોકાલોકને એકસાથે એક સમયમાં દેખનારને એવી રીતે જાણે એને વ્યવહાર સમક્રિતનો વિષય કહેવામાં આવે છે. ન્યાં આખા વાંધા (હોય) એને નિશ્ચયનું ભાન હોઈ શકે નહિ. આહા...હા...! આકરી વાત (છે). કહો, સમજાણું કે નહિ આમાં ?

મુમુક્ષુ :- ... મોટું....

ઉત્તર :- મોટું ક્યાં છે ? એની એક સમયની પર્યાયની એવી (તાકાત છે). જાણવાના, વ્યવહાર જ્ઞાનના જાણવાની એવી તાકાત છે. એ શ્રદ્ધાનો પર્યાય નથી. જોડે વિકલ્પ છે, પણ એ જ્ઞાનનો એ સંબંધીનો, પરને જાણવાની એક સમયની પર્યાયનો વિકલ્પ સહિતના પર્યાયની એટલી તાકાત છે. સમજાણું કાંઈ ? આહાહા...! એક સમયમાં ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ આનંદકંઠ નિર્વિકલ્પ, એ તો આખું દ્રવ્ય અનંતી પર્યાયનો ગુણ અને અનંતા ગુણનો એકરસ મહાનઆત્મા એક અભેદ વસ્તુ, એકાકાર વસ્તુ (છે), જેમાં અનંતા ગુણનો ભેદ, જેમાં અનંતી પર્યાયનો ભેદ (હોવા છતાં) પણ એ વસ્તુ અભેદ (છે). એની એકપણાની એકાગ્રતાથી શ્રદ્ધા. એકાગ્રતા કહો કે એકમાં અગ્ર કહો. એકાગ્રતા-એક સ્વરૂપમાં અગ્ર થઈને, મુખ્ય રાખીને અનુભવ થયો એને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન કહે છે. હવે સામે જે વ્યવહાર છે એમાં એકપણું નથી, ત્યાં અનેકપણું છે. ભાઈ ! એમાં જીવના ત્રણ પ્રકાર વર્ણવ્યા. વ્યવહાર સમક્રિતના વિષયમાં જીવની પર્યાયના (ત્રણ પ્રકાર વર્ણવ્યા). એક બહિરાત્મ પર્યાય. અંતરાત્મપર્યાયના ભેદ-જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટ. જઘન્ય પર્યાય ચોથાથી, મધ્યમ પાંચમા-છઠ્ઠાની, ઉત્કૃષ્ટ સાતમથી બાર (સુધી). એ પર્યાયને એ રીતે એનું જ્ઞાન, પરલક્ષી જ્ઞાન (થાય છે) એને શ્રદ્ધા કેમ કીધી ? શ્રદ્ધા વ્યવહાર. બાકી એ શ્રદ્ધાગુણની પર્યાય નથી. એ તો જ્ઞાનનો ઉઘાડ

છે અને વિકલ્પ પર્યાય છે, એમ બે વાત છે. પરલક્ષીજ્ઞાનનો ઉઘાડ છે અને એક જાતનો વિકલ્પનો ભાગ છે એને વ્યવહાર સમકિત કહે છે. નથી તેને (કહે છે). આવી એક નિમિત્તતા પર્યાયની તાકાતમાં આવું જાણવું (થાય છે), આટલી તાકાત છે એથી એને વ્યવહાર કહેવામાં આવ્યો. દ્રવ્યની શ્રદ્ધાની તાકાત તો મહાન કે જેના ગુણમાં અનંતા કેવળજ્ઞાન પડ્યા છે, અનંતા યથાખ્યાત ચારિત્ર-પૂર્ણ ચારિત્ર જેના ચારિત્રગુણમાં પડ્યા છે, એવા અનંતા ગુણને એકરૂપે પ્રતીતિ (કરી) એ તો નિશ્ચય વસ્તુ થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ ? આહા...હા..!

આ જીવની પર્યાયના ભેદ. બહિરાત્મા, અંતરાત્મા એ પર્યાય કીધી ને ? જીવની પર્યાયો. એ તો દ્રવ્ય તરીકે છે. એની આ પર્યાયો. બહિરાત્માને શરીરથી આત્મા એક છે કહો કે રાગથી એક છે એમ માનનાર જીવની એક બહિરાત્મ પર્યાય. એને વ્યવહાર સમકિતમાં એનું જ્ઞાન એમ સ્વીકારે. પરલક્ષીજ્ઞાન એ આત્મજ્ઞાન નથી. ભાઈ ! એ આમ (બહિર્મુખ) જ્ઞાન છે. આત્મજ્ઞાન અહીંનું આમ (અંતર્મુખ) જ્ઞાન છે. અંતરાત્મા ચોથાવાળા, પાંચમાવાળા મધ્યમ, છઠ્ઠાવાળા મધ્યમ. ચોથાવાળા જઘન્ય. સાતથી (બાર સુધી) ઉત્તમ. એને એ પ્રકારે સ્વીકારે. જ્ઞાનનો ભાગ-ક્ષયોપશમ એ પ્રમાણે સ્વીકારે છે. પરમાત્મા શરીરસહિત કેવળજ્ઞાની લોકાલોકને નિહાળનારા એવા પણ છે. શરીરસહિત પરમાત્મા લોકાલોકને નિહાળવાવાળા છે. શરીર ગયું એટલે કેવળજ્ઞાન ચાલ્યું ગયું એમ નથી. એ શરીર ને ઇન્દ્રિયો શું જાણે ? એ શરીર, ઇન્દ્રિયો વિના લોકાલોકને જાણે છે. અહીં કેવળજ્ઞાનમાં લોકાલોકને શરીર, ઇન્દ્રિય વિના જાણે છે. ફક્ત ચાર અઘાતિ કર્મનું નિમિત્તપણું બાકી છે એથી એની પર્યાયમાં, બીજી પર્યાયમાં નિર્મળતા ઓછી છે. આ પર્યાય તો પૂર્ણ છે. જ્ઞાન, દર્શનની પર્યાય પૂર્ણ છે. સમજાણું કાંઈ ? એવા શરીરસહિત પરમાત્મા, શરીરસહિત પરમાત્મા લોકાલોકને નિહાળનારા, એક સમયમાં નિહાળનારા, એમાં સમયભેદ છે નહિ. એક સમયમાં (જાણે) એટલે આઘુપાછું કાંઈ હોઈ શકે નહિ. એક સમયમાં આખું, એક સમયમાં આખું. આખામાં હવે શું કહેવું ? આખું એટલે જેમ આમ પડ્યું છે, આખો લોકાલોક પર્યાયસહિત જેમ છે તેમ એક સમયમાં જાણે. એવા પરમાત્માને અંતરાત્મા વ્યવહાર સમકિતના વિષયમાં, એના જ્ઞાનના ઉઘાડમાં, પરલક્ષી ઉઘાડમાં વિકલ્પસહિતમાં આવું જાણે છે.

આહા..હા..! સમજાણું કાંઈ ? આ તો પુસ્તક તમારા હાથમાં છે. છે કે નહિ છોકરાઓ ? કોણ છે ઇ ? છે કે નહિ એમાં ? છોકરાઓએ પણ તૈયાર થાવું પડશે કે નહિ ? આ બધા ડોસા તો એક પછી એક ચાલશે. આહા..હા....!

ભારે વર્ણવ્યું છે, હોં ! એ વિસ્તાર તો વ્યાખ્યાન વખતે થાય. વાંચવા વખતે એટલું બધું સ્પષ્ટ ન થાય. અમારે ‘હીરાજી મહારાજ’ કહેતા, તું એકલો બેઠો વાંચે છો, તું કહે, મારે વાંચવું નથી, મારે વ્યાખ્યાન કરવું નથી, પણ એમ રહેવા દે. ‘હીરાજી મહારાજ’ બિચારા બહુ ભદ્રિક હતા. તું વાંચ, તને વાંચતા વાંચતા ખીલશે, ખ્યાલ આવશે, એમ કહેતા. બહુ ભદ્રિક હતા. વસ્તુની ખબર નહિ. એક કોર બેઠો બેઠો મારું કરું મારું કરું એમ રહેવા દે. તું વાંચ. લોકો બહુ માગે છે. એ વાંચતા વાંચતા ખ્યાલ આવશે, તર્ક ખીલશે, આમ થશે (એમ કહેતા). એ..ઇ...! એકાગ્રતા પોતાની છે કે નહિ ? એટલે જ્યારે સમજાવવું હોય છે ને ત્યારે એની સ્પષ્ટતા ખ્યાલમાં વધારે આવે, એમ. સ્પષ્ટતા વધારે (આવે). એકલું સમજવું હોય તો એને શું ? એટલી વાત છે.

‘સંપૂર્ણ સ્વરૂપ એક સમયમાં...’ એક સમયમાં. એક સમય હોય ને ? કેવળીને એક સમય છે. ‘યુગપત્ (એકસાથે) જાણનારા-દેખનારા સર્વના જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છે તે ઉપરથી નક્કી થાય છે કે જેમ સર્વજ્ઞનું જ્ઞાન વ્યવસ્થિત છે...’ વ્યવસ્થિત એટલે એક સમય છે. એક સમયમાં બધું એકસાથે જાણે છે. ‘તેમ તેમના જ્ઞાનના જ્ઞેયો સર્વ દ્રવ્યો-છએ દ્રવ્યોની ત્રણ કાળની ક્રમબદ્ધ પર્યાયો નિશ્ચિત-વ્યવસ્થિત છે,...’ પર્યાય વ્યવસ્થિત એક સમયમાં બધું જાણે (તો) ત્યાં પણ બધું (વ્યવસ્થિત) છે. એક સમયમાં જાણે, એક સમયમાં પૂરું જાણે એમાં પૂરું એટલે આખું જાણે એમાં આડુંઅવળું રહ્યું ક્યાં ? હોય પણ ક્યાંથી ? અહીં એક સમયમાં આખું આમ (જાણે છે). એક સમયમાં આખું અહીં (જ્ઞાન), એક સમયમાં જ્ઞેય આખું, બસ ! આમ છે. એમાં વળી અહીં થાશે અને અહીં નહિ થાય. એ વાતને શંકાનું સ્થાન પણ ક્યાં છે ? ભારે કઠણ (પડે) જગતને.

મુમુક્ષુ :- .. પાસે જાય તો સાજા થઈ જાય.

ઉત્તર :- અરે...! મરી જાય. કહો, સમજાણું કાંઈ ?

‘અને કોઈ પર્યાય આડીઅવળી થતી નથી એમ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ માને છે,...’

એક સમયનું જ્ઞાન, એક સમયની પૂરી અવસ્થા, એક સમયની પૂર્વ વર્તમાન, એમ ભૂત પણ છે, પણ વર્તમાન લાયકાત છે ને દ્રવ્યમાં ? આખા લોકાલોકને કેવળજ્ઞાન એક સમયમાં જાણે તો આખો લોકાલોકને એક સમયમાં નિમિત્ત થવાની તાકાત છે કે નહિ ? વર્તમાન, હોં ! કેવળીને એક સમયનો પૂર્ણ પર્યાય અહીં પ્રગટ્યો તો એક સમયમાં લોકાલોક નિમિત્ત છે કે નહિ ? કે ભવિષ્યમાં થાશે એ નિમિત્ત ભવિષ્યમાં થાશે ? અહીં એક સમયની પર્યાયમાં લોકાલોક એક સમયમાં નિમિત્ત છે. બસ ! આખું થઈ ગયું, ખલાસ થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ ? વર્તમાન આખું નિમિત્ત છે કે (નહિ) ? વર્તમાનનું નિમિત્ત છે અને ભૂત-ભવિષ્યનું થશે ત્યારે નિમિત્ત થશે ? સમજાણું કાંઈ ? ભગવાનના જ્ઞાનમાં એક સમયમાં વર્તમાન લોકાલોક નિમિત્ત છે, બસ ! થઈ રહ્યું. અહીંયાં આખું અને ત્યાં પણ આખું. પૂરું થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ ?

‘તથા એવી માન્યતા (નિર્ણય) જેને ન હોય તેને સ્વ-પર પદાર્થનો નિશ્ચય ન...’ હોય. ત્યાં કર્તાબુદ્ધિ છે ને ? જાણવું જ છે, અહીં જાણવું જ છે, એને જાણવું જ છે. જેમ છે એમ જાણવું, અહીં પણ જેમ છે એમ જાણવું છે, કરવું છે કે ફેરવવું છે એવું કાંઈ છે નહિ. ‘પદાર્થનો નિશ્ચય ન હોવાથી શુભાશુભ વિકાર અને પરદ્રવ્ય સાથે કર્તાબુદ્ધિ, એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે...’ એને હોય જ. સર્વજ્ઞનો જાણવાનો આવો સ્વભાવ છે એવો જ મારો સ્વભાવ છે, એ સિવાય બીજો સ્વભાવ હોય નહિ. એમ ન માને એને શુભાશુભ વિકારની એકતાબુદ્ધિ હોય જ છે ‘તેથી તે જીવ બહિરાત્મા જ હોય છે.’ તેને સમ્યગ્દષ્ટિ તે રીતે સ્વીકારે છે. એ વ્યવહાર સમક્ષિત કે પરસંબંધીના જ્ઞાનના ક્ષયોપશમની એવી મર્યાદા જ છે. વિશેષ કહેશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)

